Andrei Timotin

ÎNVĂȚĂTURĂ PENTRU SFÂNTA LĂTURGHIE. O CAZANIE NECUNOSCUTĂ DIN SECOLUL AL XVII-LEA*

În ms. rom. 4182 din Biblioteca Academiei Române din Bucureşti se află, în afara unei copii a *Cărţii româneşti de învăţătură* a lui Varlaam, o serie de cazanii care nu se găsesc în textul tipărit la Iaşi în 1643, între care şi textul de care ne ocupăm aici, *Învăţătură pentru sfânta lăturghie* (f. 539^{r}–541^{v} şi 544^{r})[1]. Manuscrisul, transcris între 1680 şi 1692 de popa Urs din Cotiglet, copist bihorean căruia îi datorăm mai multe scrieri din ultimul sfert al veacului al XVII-lea[2], a trezit, încă de la mijlocul veacului trecut, interesul celor care s-au ocupat de circulaţia *Cazaniei* lui Varlaam în Transilvania şi care au semnalat prezenţa în cuprinsul său a mai multe scrieri absente din textul tipărit[3]. Mai recent, manuscrisul a fost studiat în legătură cu alte scrieri din cuprinsul său, precum *Descoperirea celor 12 Vineri*[4], *Epistoliia Domnului nostru Iisus Hristos* (*Legenda duminicii*)[5] sau *Învăţătură de pre Sodom şi de Gomor*[6].

Textul *Învăţăturii pentru sfânta lăturghie* este împărţit în două părţi, din pricina legării defectuoase a codicelui, între prima şi a doua parte fiind inserat un

* Această lucrare este finanţată printr-un grant al Autorităţii Naţionale pentru Cercetare Ştiinţifică şi Inovare, CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2162.

[1] Pentru descrierea manuscrisului, vezi Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. III, Bucureşti, 1987, p. 371–372.

[2] Despre activitatea de copist a popii Urs, vezi Nicolae Firu, *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, Oradea, 1922, p. 17; Ştefan Lupşa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, Oradea, 1935, p. 24–25; Gabriel Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Bucureşti, 1959, p. 260; Atanasie Popa, *Cărturari bihoreni: popa Ursu din Cotiglet, sec. XVII*, în „Mitropolia Moldovei şi a Sucevei", XLIV, 1968, nr. 5–6, p. 298–309; Florian Dudaş, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului*, [partea I], Oradea, 1985, p. 90–100; partea a II-a, Oradea, 1986, p. 137–142.

[3] Atanasie Popa, *Cazania lui Varlaam 1643*, Timişoara, 1944, p. 110; Florian Dudaş, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timişoara, 1979, p. 224; idem, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, p. 440; idem, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 45–46. Texte absente din *Cazania* lui Varlaam (dintre care unele se găsesc în ms. 4182) se află şi într-un alt manuscris copiat de popa Urs, aflat într-o colecţie privată din Cluj. Autorii menţionaţi mai sus le atribuie însă în mod eronat, pe baza unei însemnări din manuscrisul clujean, unei *Cazanii* pierdute din veacul al XVI-lea (vezi Alexandru Mareş, *O scriere imaginară:* Păucenia *lui Alexandru-Vodă din Ţara Moldovei*, în „Limba română", LXI, 2012, nr. 2, p. 211–218).

[4] Floarea Vîrban, *O traducere românească din secolul al XVII-lea a* Descoperirii celor 12 Vineri, în „Limba română", XLII, 1993, p. 29–39.

[5] Cristian Moroianu, *O versiune semirotacizantă a „Legendei duminicii" din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Limba română", XLIV, 1995, nr. 1–2, p. 48–58; Emanuela Timotin, *Legenda duminicii*, studiu monografic, ediţie şi glosar, Bucureşti, 2005, p. 90–93.

[6] Alexandru Mareş, *Despre geneza unei cazanii apocrife din secolul al XVII-lea*, în idem, *Cărţi populare din secolele al XVI-lea – XVIII-lea. Contribuţii filologice*, Bucureşti, 2006, p. 65–74 (publicat iniţial în „Limba română", LI, 2002, nr. 1–3, p. 99–103).

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

fragment dintr-o *Învățătură despre sărbători*, al cărei început se află pe ultima filă a manuscrisului (f. 545^{v} şi 542^{r}–543^{v}). După cazania despre liturghie a fost copiat un fragment dintr-o *Învățătură de sfânta cuminecătură* (f. 544^{v}–545^{v}), care are la bază o prelucrare a omiliei la Joia Mare din *Cazania a II-a* (1581) a lui Coresi[7].

Scrierea de care ne ocupăm se înfățişează sub forma unei predici menite să lămurească enoriaşilor înțelesul ofrandelor aduse cu prilejul oficierii liturghiei pentru pomenirea celor bolnavi sau răposați şi mai cu seamă să-i încredințeze de înrâurirea pe care cele 40 de liturghii care se slujesc pentru aceştia din urmă o au în lumea de dincolo asupra sufletelor adormiților. După o scurtă introducere, textul cuprinde două povestiri care ilustrează conținutul acestor învățături, precedate de recursul la autoritatea „sfântului marelui Dionisie" (Pseudo-Dionisie Areopagitul) şi urmate de o scurtă încheiere cu rol moralizator. Prima dintre aceste povestiri înfățişează istoria unui om bogat din Nicomedia, mărinimos şi darnic cu cei săraci, dar care nu aducea ofrande la biserică, socotindu-le lipsite de folos. Fiind bolnav, pe patul de moarte, el se însănătoşeşte în mod miraculos mulțumită unui preot, Isaia, ale cărui rugăciuni sunt ascultate de Dumnezeu, care îi dezvăluie omului bogat, printr-o viziune, rostul şi puterea celor 40 de liturghii care se slujesc pentru sufletul său şi iertarea păcatelor sale. Cea de-a doua povestire o completează pe cea dintâi, înfățişând înrâurirea ofrandelor nu doar asupra celor bolnavi, dar mai ales asupra celor răposați. De această dată, un preot îşi salvează slujitorul din focul iadului, în care fusese azvârlit după moarte din pricina neascultării, cu ajutorul a 40 de liturghii şi a rugăciunilor pe care le face pentru iertarea păcatelor lui. Povestirea stabileşte, astfel, o relație de simetrie între cele 40 de liturghii săvârşite 40 de zile de-a rândul şi iertarea progresivă a păcatelor defunctului.

La originea acestor povestiri se află două texte care au contribuit, fără îndoială, la răspândirea ritualului slujirii celor 40 de liturghii consecutive[8]: cea dintâi este o scriere moralizatoare bizantină care s-a bucurat de o anumită circulație

[7] Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, 1914, p. 109–114. O astfel de prelucrare este cea din ms. rom. BAR 5032 (*Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă şi indice de Mirela Teodorescu şi Ion Gheție, Bucureşti, 1977, p. 166–171; cf. *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (*1521–1639*), coord. Alexandru Mareş, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2016, p. 192–194). Vezi şi ms. rom. BAR 130, f. 72^{r}–75^{v}, manuscris bihorean copiat între 1679 şi 1699 (vezi Liliana Agache, *Disputa lui Isus cu Satana*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediție, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, V, 2001, p. 206–207 şi 211–212; Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 2009, p. 18–20). O *Învățătură despre cuminecătură* şi o *Învățătură despre sărbători* au fost semnalate şi în cuprinsul manuscrisului copiat de popa Urs aflat în colecția lui Atanasie Popa (At. Popa, *Cazania lui Varlaam 1643*, p. 110; Fl. Dudaş, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului*, I, p. 97–98; idem, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, p. 45).

[8] Despre originea liturghiilor funerare oficiate în special a treia, a noua şi a patruzecea zi, vezi Emil Freistedt, *Altchristliche Totengedächtnistage und ihre Beziehung zum Jenseitsglauben und Totenkultus der Antike*, Münster, 1928; Gilbert Dagron, *Troisième, neuvième et quarantième jours dans la tradition byzantine: temps chrétien et anthropologie*, în *Le temps chrétien de la fin de l'Antiquité au Moyen Âge, IIIe–XIIIe siècles* (Colloque CNRS, Paris, 9–12 mars 1981), Paris, 1984, p. 419–430; Ulrich Volp, *Tod und Ritual in den christlichen Gemeinden der Antike*, Leiden, 2002.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

manuscrisă începând cu veacul al XII-lea, *Viziunea lui Isaia din Nicomedia*[9]; cea de-a doua reprezintă a adaptare bizantină a uneia din numeroasele „povestiri folositore sufletului" (διηγήσεις ψυχωφελεῖς) din *Dialogurile* lui Grigorie cel Mare[10]. Popularitatea celor două povestiri în perioada postbizantină s-a datorat în primul rând *Nomocanonului* lui Manuil Malaxos (veacul al XVI-lea), care le-a asociat într-un ansamblu, care include şi referința la Dionisie Areopagitul[11], menit să ilustreze utilitatea slujbelor şi rugăciunilor pentru vii şi răposați practicate în Biserica Ortodoxă[12]. *Nomocanonul* lui Malaxos a stat la baza *Îndreptării legii*, pravila tipărită la Târgovişte în 1652, de unde au fost preluate în cazania copiată de popa Urs din Cotiglet, aşa cum o arată limpede confruntarea celor două texte[13]:

> **I.** Că era un boiariu la Nicomidiia şi elu să află bolnav în nevoie de moarte şi elu zisă muieriei lui să dea dintru avuțiia lui mişeilor şi săracilor şi robii lui ce avea să-i iarte, iară lăturghii zicea popilor să nu dea. Şi acel boiariu avea credință şi smerenie mare cătră sfântul şi cuviosul Isaiia, carile era preut vestit şi putearnic întru bunătăți. Şi acel boiariu să rugă sfântului Isaiei preut şi, cumu să ruga aşea, să izbăvi de boală şi fu sănătos. Iară elu, deacă să sculă, să dusă la sfântul Isaie preut, iară sfântul, deacă-lu văzu, să împlu de bucurie şi mări pre Dumnezău şi să sărutară amândoi şi şezură. Şi deacă şezură, lu întrăbă sfântul pre acel boiariu cumu s-au tămăduit şi cum au dobândit sănătate. Răspunsă boiariul acela şi zisă: „cum rugaiu", zice, „pre molitva ta cea sfântă, într-acela ceas mă tămăduiiu".
>
> (ms. rom. BAR 4182, f. 539^{r-v})

> Un boiariu la Nicomidia se afla bolnav la nevoie de moarte. Zise muierii lui să dea dentr-avuția lui mişeilor şi săracilor şi robii lui să-i iarte, iară liturghii zicea popilor să nu dea. Iară acel boiariu avea credință şi smerenie cătră cuviosul Isaia, carele era preot vestit şi putearnic întru bunătăți. Şi rugându-se molitvei lui, se izbăvi de boală şi se făcu sănătos ca şi întâi. Iară deaca se sculă, mearse la sfântul şi, cumu-l văzu sfântul, se

[9] Daniel Stiernon, *La Vision d'Isaïe de Nicomédie*, în „Revue des études byzantines", 35, 1977, p. 5–42 (ediția textului la p. 24–29). În secolul al XVI-lea, textul figurează atât între povestirile moralizatoare atribuite lui Pavel de Monemvasia, cât şi în culegerile de *apophtegmata Patrum* (*ibidem*, p. 18).

[10] Grigorie cel Mare, *Dialoguri*, IV, 57, 8–16, în Grégoire le Grand, *Dialogues*, tome III (*Livre IV*), texte critique et notes par Adalbert de Vogüé, traduction par Paul Antin, Paris, 1980 (*Sources chrétiennes*, 265), p. 188–195.

[11] Originea pasajului referitor la Pseudo-Dionisie Areopagitul (ms. rom. BAR 4182, f. 539^{r}) se află în Anastasie Sinaitul, *Interrogationes et responsiones* (*Quaestio* 22), în *Patrologia Graeca*, ed. J.-P. Migne, vol. LXXXIX, Paris, 1865, col. 536 C.

[12] *Nomocanonul lui Manuil Malaxos (după ms. gr. BAR 307)*, text grecesc stabilit şi traducere de Vasile Grecu şi Gheorghe Cronț, în *Îndreptarea legii. 1652*, ediție întocmită de colectivul de drept vechi românesc condus de Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1962, p. 765–769: *Despre liturghiile ce se dau preoților de sărindare pentru vii şi pentru morți. Cap. 134*. Prezența *Viziunii lui Isaia* în versiunile manuscrise ale *Nomocanonului* a fost semnalată de D. Stiernon, *op. cit.*, p. 18–21. În comentariul *Viziunii*, Daniel Stiernon menționează povestirea despre slujitorul scos din iad din *Nomocanon*, fără a-i identifica însă originea (*ibidem*, p. 35).

[13] *Îndereptarea legii cu Dumnezeu, carea are toată judecata arhierească şi împărătească, de toate vinile preoțeşti şi mireneşti*, Târgovişte, 1652, p. 129–133: *Pentru liturghiile ce dau preoților pentru sărăcuste pentru cei vii şi pentru cei morți. Glava 160.* Am consultat exemplarul din colecția Bibliotecii Academiei Române din Bucureşti C.R.V. 61. Vezi şi *Îndreptarea legii. 1652*, p. 166–168.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

> împlu de bucurie şi mări pre Dumnezeu. Şi deaca se sărutară întru Hristos, şezură. Şi-l întrebă sfântul ce i-au fost leacul tămăduirii lui de la carele au luat sănătate. Răspunse boiariul: „cum rugaiu", zice, „pre molitva ta cea sfântă, într-acel ceas mă tămăduiiu".
>
> (*Îndereptarea legii*, Târgovişte, 1652, p. 130)

> **II.** Şi cum văzu sluga pre sfântul lui strâgă către dâns cu mare glas şi zisă: „Precinstitul mieu părinte, iată, pentru sfintele tale molitve şi rugi, izbăvi-să dintru muncă giumătate de trupul mieu. Ce mă rog, agiută-mi de tot să mă izbăvăsc ca să mărgu întru lumina de veaci". Iară sfântul lui Dumnezău, văzând aceasta, mări şi lăudă pre Dumnezău. Şi a doao zi, sfântul lui Dumnezău începu a sluji şi cealealalte lăturghii, ceale 20 de lăturghii, până ce împlu 40 de lăturghii. Iară deacă să sfârşiră lăturghiile, sfântul iară să rugă lui Dumnezău să vază de sluga lui izbăvitu-s-au de tot din muncă au ba. Şi aşea văzu sfântul şi a treia oară râul cel de foc cu toată gloata aceaea ce văzusă şi de ceale doao ori, iară pre sluga lui acolo nu-l mai văzu, că elu ieşisă din muncă şi din râul cel de foc şi mearsă în raiu în viața de veaci. Atunci sfântul mulțămi şi deade slavă lui Dumnezău pentru căci priimi jirtva sfintei lăturghii şi izbăvi sluga lui din muncă.
>
> (ms. rom. BAR 4182, f. 541^{v} şi 544^{r})

> Şi cum văzu ucenicul pre starețul lui, strigă către dinsul cu mare glas: „Preacinstitul mieu părinte, iată, pentru sfintele tale molitve şi rugi, izbăvi-se dentru muncă jumătate de trupul mieu. Ce mă rog, ajută-mi de tot a mă izbăvi de tot trupul, să merg întru lumina de veaci". Iară cucearnicul stareț văzând aşa, mări pre Dumnezeu. Atunce iară a doa zi începu a sluji liturghie în toate zilele până se împlură şi cealealalte 20 dă liturghii şi să împlură 40. Iară deaca să obârşiră, iară rugă sfântul pre Dumnezeu să vază de ucenicul lui izbăvitu-se-au de tot dentru muncă au ba. Şi aşa văzu a treia oară râul de foc cu toată gloata aceaia carea văzuse şi de cealea ori. Iară pre ucenicul lui acolo nu-l mai văzu, că ieşi, pentru rugile şi molitvele sfântului, dentru munca râului de foc şi mearse în raiu, în viața de veaci. Iară sfântul stareț deade slavă şi mulțemire iubitoriului de oameni şi mântuitoriului de sufletele noastre, domnului Isus Hristos, carele priimi jertvele sale ale sfintelor liturghii şi izbăvi pre ucenicul lui den muncă.
>
> (*Îndereptarea legii*, Târgovişte, 1652, p. 132)

Povestirea bogatului din Nicomedia şi a preotului Isaia a fost preluată şi într-o altă scriere tipărită la mijlocul veacului al XVII-lea, *Şeapte taine a besearicii* (Iaşi, 1644), într-un context de polemică religioasă (anticalvin), unde autoritatea *Viziunii lui Isaia* este invocată, alături de alte texte, în sprijinul practicii ortodoxe a slujbelor şi rugăciunilor pentru vii şi răposați[14]. Scrierea tipărită în 1644 este însă diferită de cea din ms. 4182, iar tipăritura de la Iaşi nu cuprinde povestirea despre izbăvirea slujitorului preotului inspirată de *Dialogurile* lui Grigorie cel Mare.

Cele două povestiri figurează însă într-un ansamblu de texte despre rostul şi utilitatea liturghiilor pentru vii şi răposați din ms. 100 din Biblioteca Academiei

[14] *Şeapte taine a besearecii. Iaşi, 1644*, ediție critică, notă asupra ediției şi studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, Iaşi, 2012, p. 194–195: *Glava 13. Pentru ceia ce dau de-şi fac ceale 40 de liturghii, ce să dzice o sărăcustă. Svântul Isaiia monah*. Tipăritura include şi pasajul referitor la Pseudo-Dionisie Areopagitul (*ibidem*, p. 191–192: *Glava 11. Întrebare: Care păcate să iartă după moarte pentru liturghiia şi ruga şi milostenia? Dionisie Areopagit*). O altă pledoarie pentru utilitatea slujbelor pentru răposați se găseşte şi în *Vedenia Sofianei*, scriere moralizatoare din prima jumătate a veacului al XVII-lea, tradusă în limba română şi copiată în Episcopia Râmnicului de Vlad Grămăticul între 1690 şi 1720; vezi Andrei Timotin, *Profeții bizantine şi postbizantine în țările române (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, Bucureşti, 2015, p. 30.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

Române, Filiala Cluj (f. 237^{r}–231^{r}), provenit din biblioteca lui Timotei Cipariu. Manuscrisul a fost copiat în Transilvania de mai mulți copişti, în perioade diferite[15]. Examinarea manuscrisului, asupra căruia vom reveni cu un alt prilej, ne-a îngăduit să constatăm că acest ansamblu de texte, copiat la sfârşitul codicelui (f. 224^{v}–235^{r}), după anul 1679, reproduce mai multe capitole din pravila tipărită la Târgovişte în 1652 (mai precis, glavele 159–160 şi 162–163)[16], între care şi cel preluat în cazania copiată de popa Urs. Aceste fragmente din pravilă circulau, aşadar, în mod independent la sfârşitul veacului al XVII-lea în Transilvania, sub forma unui grup de texte destinat să legitimeze practica liturghiilor pentru vii şi răposați.

Din acest ansamblu, autorul *Învățăturii pentru sfânta lăturghie* va fi desprins două povestiri (glava 160 din pravilă) pentru a alcătui o cazanie de sine stătătoare. Acelaşi tip de operație a fost evidențiată şi în cazul altei cazanii din ms. 4182, *Învățătură de pre Sodom şi de Gomor*, o compilație care reuneşte fragmente din *Palia de la Orăştie* şi din scrierea apocrifă *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*[17].

În privința regiunii unde a fost alcătuită această cazanie, maghiarisme precum *batâr* „deşi, cu toate că” (539^{r})[18] şi *hasnă* „folos”[19] indică o origine transilvăneană, în vreme ce un alt maghiarism, *miluoan* „precis, sigur” (540^{v}), înregistrat mai ales în regiunea Bihorului[20], pare să arate că textul a fost compilat în această regiune. Tot în Bihor pare să fi fost alcătuită, de altfel, şi *Învățătura de pre Sodom şi de Gomor*[21].

[15] Pentru descrierea manuscrisului, vezi Nicolae Comşa, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca Centrală din Blaj*, 1944, nr. 105, p. 110–112; Maria Stanciu-Istrate, *Viața Sfântului Vasile cel Nou şi Vămile văzduhului*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție şi glosar, Bucureşti, 2004, p. 44–50. Manuscrisul a fost examinat în mai multe rânduri, trei dintre textele din cuprinsul său (*De Țara Ardealului şi de ținutul ei*, *Viața Sfântului Vasile cel Nou* şi *Apocalipsul Maicii Domnului*) constituind şi obiectul unor ediții; vezi Moses Gaster, *Chrestomatie roumaine*, Leipzig-Bucureşti, vol. I, 1891, p. 175–178; Alexandru Mareş, *Cărți populare de prevestire. Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a proorocului Isaia*, Bucureşti, 2003, p. 45–47 şi 61–63; M. Stanciu-Istrate, *op. cit.*; Cristina-Ioana Dima, *Apocalipsul Maicii Domnului. Versiuni româneşti din secolele al XVI-lea – al XIX-lea*, studiu monografic, ediție şi glosar, Bucureşti, 2012, p. 83–93 şi 240–250.

[16] Pravila din 1652 s-a bucurat de o circulație remarcabilă în Transilvania. Florian Dudaş a înregistrat prezența a zece exemplare din tipăritura de la Târgovişte numai în regiunea Bihorului; vezi Fl. Dudaş, *Vechile tipărituri româneşti din bisericile Bihorului (sec. XVI–XVII)*, Oradea, 1979, p. 68–79 şi 186–187; idem, *Carte veche românească în Bihor. Sec. XVI–XVII [Catalog]*, Oradea, 1977, p. 85–105.

[17] Al. Mareş, *Despre geneza...*, p. 65–71.

[18] Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, s.v. *batăr*; Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, 1987, p. 65 (*s.v. batâr*).

[19] L. Tamás, *op. cit.*, s.v. *hasnă*; Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 188; M. Costinescu, M. Georgescu, Fl. Zgraon, *op. cit.*, p. 142 (*s.v. hasnă*).

[20] L. Tamás, *op. cit.*, s.v. *milvan*; M. Costinescu, M. Georgescu, Fl. Zgraon, *op. cit.*, p. 186 (*s.v. miluan*). Expresia *de miluanu*, având acelaşi sens, este atestată, de asemenea, într-un manuscris bihorean de la sfârşitul veacului al XVII-lea (ms. rom. BAR 130); vezi C.-I. Dima, *O traducere inedită...*, p. 101–102.

[21] Al. Mareş, *Despre geneza...*, p. 72.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

Este semnificativ faptul că textul copiat de popa Urs este alcătuit sub forma unei predici destinate să fie rostite de preot în biserică[22]. Ştim deja că versiunea *Legendei duminicii* copiată de popa Urs în acelaşi manuscris avea aceeaşi menire[23] şi că versiunea din ms. 130 a *Învățăturii despre pustuşagul Ierusalimului*, scriere care se găseşte şi în ms. 4182, era citită în biserică în ziua de 1 mai[24]. Nu este, desigur, întâmplător că aceeaşi alcătuire şi aceeaşi menire o aveau şi celelalte două cazanii alături de care *Învățătura pentru sfânta lăturghie* a fost copiată în ms. 4182: *Învățătură de sfânta cuminecătură* şi *Învățătură de sărbători*. Cea dintâi are forma unei predici despre folosul împărtăşaniei, în vreme ce a doua reprezintă o predică despre cinstirea duminicii, în care enoriaşii sunt îndemnați să părăsească celelalte activități şi să participe la liturghie, un îndemn care completează în chip firesc textul *Legendei duminicii* copiat de popa Urs în acelaşi manuscris. Cele trei învățături care au fost asociate la sfârşitul codicelui pot fi, aşadar, privite ca un ansamblu având nu numai o unitate tematică, dar şi una funcțională. Prelucrarea lor sub forma unor predici destinate lecturii în biserică pare să fie opera unui preot bihorean din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, probabil chiar a popii Urs din Cotiglet.

ANEXĂ

Reproducem mai jos, în transcriere interpretativă, textul *Învățăturii pentru sfânta lăturghie* din ms. rom. BAR 4182. Cele mai însemnate intervenții operate în text sunt următoarele: grafiile care prezintă omisiuni de litere rezultate în urma prescurtării sau suprascrierii sunt întregite în mod tacit; literele suprascrise sunt transcrise în rând, cele aflate la finalul cuvântului fiind reproduse prin cursive; literele cu valoare cifrică sunt reproduse prin cifre arabe; punctuația este modernizată; sfârşitul fiecărei file recto este notat printr-o bară oblică, iar sfârşitul filei verso prin două bare oblice. În aparatul critic sunt înregistrate erorile de scriere şi alte interpretări posibile ale unor litere, precum şi sursele unor pasaje din textul editat.

Învățătură pentru[25] *sfânta lăturghie*

Creştinii lui Dumnezău[26] şi blagoslovițiі lui Dumnezău[26], oamini buni, carii ați vinit astăzi la sfânta besearecă cu dar şi cu jirtvă şi ați dat lăturghii de prescuri de s-au slujit astăzi în sfântul oltariu, cuvine-să foarte bine a şti şi a înțelege omul

[22] Ms. rom. BAR 4182, f. 539[r]: „Creştinii lui Dumnezău şi blagoslovițiі lui Dumnezău, oamini buni, carii ați vinit astăzi la sfânta besearecă cu dar şi cu jirtvă şi ați dat lăturghii de prescuri de s-au slujit astăzi în sfântul oltariu [...] Pentr-aceaea, fraților creştini, ia ascultați ce zice dumnezăiasca Scriptură şi sfântul marile Dionisie [...]".

[23] Vezi E. Timotin, *Legenda duminicii*, p. 99–100. S-a putut arăta, de asemenea, că şi alte versiuni ale *Legendei duminicii* erau citite în biserică şi aveau un rol catehetic (*ibidem*, p. 143; Al. Mareş, *Trei note despre apocrifele religioase*, p. 89–91). Acelaşi rol l-au putut avea şi alte scrieri cu caracter apocrif, precum *Pseudo-Apocalipsul lui Ioan* (*ibidem*, p. 91–92) sau *Apocalipsul Maicii Domnului* (C.-I. Dima, *Apocalipsul Maicii Domnului*, p. 185).

[24] Al. Mareş, *Trei note despre apocrifele religioase*, p. 92.

[25] Scris: **пентрь**.

[26] Scris: **д8мнз8**.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

creştin şi omul păcătos ce hasnă şi ce folos şi ce agiutoriu are pentru sfintele lăturghii ce le aduce şi le dă la sfânta besearecă în mâna preutului de le slujeaşte în oltariu şi cealea ce dă până custă, şi cealea ce dă după moarte.

Pentr-aceaea, fraților creştini, ia ascultați ce zice dumnezăiasca Scriptură şi sfântul marile Dionisie. Că de nu vor fi prea mari păcatele omului, adecă a mortului, are folos şi are iertăciune pentru[25] sfintele lăturghii şi pentru[25] rugi şi pentru[25] milostenie carea să face pentru[25] elu. Iară alți dumnezăieşti sfinți şi dascali zic că batâr vor fi mari păcatele omului, şi pentru[25] sfintele lăturghii şi pentru[25] milostenii toate păcatele omului le iartă Dumnezău[26], cum zice sfânta Scriptură.

Că era un boiariu la Nicomidiia şi elu să află bolnav în nevoie de moarte şi elu zisă muieriei/(539[v]) lui să dea dintru avuțiia lui mişeilor şi săracilor şi robii lui ce avea să-i iarte, iară lăturghii zicea popilor să nu dea. Şi acel boiariu avea credință şi smerenie mare către sfântul şi cuviosul Isaiia, carile era preut vestit şi putearnic întru bunătăți. Şi acel boiariu să rugă sfântului Isaiei preut şi, cumu să ruga aşea, să izbăvi de boală şi fu sănătos. Iară elu, deacă să sculă, să dusă la sfântul Isaie preut, iară sfântul, deacă-lu văzu, să împlu de bucurie şi mări pre Dumnezău[26] şi să sărutară amândoi şi şezură. Şi deacă şezură, lu întrăbă sfântul pre acel boiariu cumu s-au tămăduit şi cum au dobândit sănătate. Răspunsă boiariul acela şi zisă: „Cum rugaiu", zice, „pre molitva ta cea sfântă, într-acela ceas mă tămăduiiu". Atunci zisă sfântul preut către acel boiariu: „Dară, fătu mieu, dat-ai lăturghii pentru[25] ispăseniia sufletului tău?". Iară elu zisă: „Ba, cinstite părinte, că batâr aşu fi dat, nice un folos nu mi-ar fi făcut, numai ce m-aşi fi cheltuit în deşert". Atunci zisă lui preacuviosu*l* părinte: „Fătu mieu, nu grăi aşea, căci că Iacov Apostol, fratele Domnului, zice aşea: că de va bolnăvi vrun[27] om, atunci să chiemați preuții besearicii să să roage lui Dumnezău[26] prin[28] acela om[29]. Şi Dumnezău[26], //(540[r]) pentru rugăciunile preuților lui, va da sănătate bolnavului şi-lu va scula din boală şi omul acela, de va avea păcate, Dumnezău[26] le va ierta pentru[25] ruga preuților".
Aşea zisă sfântul părinte către acel boiariu de-l învață şi-lu îndireptă.

Iară boiariul acela, deacă auzi aceasta, să dusă acasă şi, cum sosi acasă, începu[30] a da lăturghii şi plăti unui preut de sluji 40 de lăturghii pentru[25] dânsul. Iară deacă să slujiră aceale 40 de lăturghii, într-o noapte să deşteptă boiariul acela din somn şi fără de veaste să deşchisără uşile casei lui, nedeşchisă de nime. Şi văzu unde întrară 40 de voinici îngereşti călari şi cu veşminte albe în case la elu şi stătură 20 de-a direapta, iară alți 20 de-a stânga. Iară boiariul acela, deacă văzu aceasta, să îngrozi foarte şi zisă către-nşii: „Domnii miei, dirept ce-ați vinit la casa unui păcătos?". Iară ei răspunsără şi zisără: „Nu ti teame, că noi simtem 40 de lăturghii ale tale, carile s-au făcut pentru[25] tine către iubitoriul de oamini Dumnezău[26] şi ne-au tremis Dumnezău[26] să te timpinăm să mergi la besearecă. Şi vină cu bucurie mare, nu te spăriia, că pentru[31] aceale 40 de lăturghii te-ai făcut părtaş şi te-ai împreunat la

[27] Scris în continuare: **оүнь**.
[28] Scris: prio].
[29] *Iacov* 5, 14.
[30] Scris: o]черь.
[31] Scris: **пентръ**.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

Dumnezău[26] să iai neapărat împărăţiia ceriului". Şi atunci cunoscu[32]/(540[v]) boiariul acela din cuvântul lui sfânt Isaiia preut că multă puteare au lăturghiile la Dumnezău[26], că pentru[25] dânse să iartă păcatele oaminilor. Şi atunci boiariul acela încă şi mai deade dintru avuţiia lui preuţilor să facă lăturghii şi să slujască pentru el şi să roage pre Dumnezău[26].

Pentr-aceaea, creştinii lui Dumnezău[26], pocăiţi-vă de păcatele voastre[33] mainte de moarte şi vă rugaţi lui Dumnezău[26] şi faceţi milostenie şi daţi lăturghie la sfânta besearecă să slujască pentru păcatele voastre. Şi ascultaţi cuvântul lui Dumnezău[26] şi ce spune popa din Scriptura sfântă, că, zău, să nu veţi asculta de preut şi de Scriptura sfântă, toţi veţi peri în munca de veaci.

Cum spune în sfânta Scriptură, că era u*n* sfânt, adecă un preut dumnezăiesc şi avea o slugă şi elu niceodată nu ascultă pre sfântul să facă vrun bine. Iară sfântul zicea către elu: „Făţu mieu, mie nu-mi pare rău căci nu mă asculţi, ce eu mi bănuiesc şi plâng de perirea sufletului tău, că eu ştiu miluoan că pentr-aceaea vei luoa munca de veaci". Iară sluga lui de aceastea cuvinte-şi bătea giocu şi râde şi elu nu mai gândiia să asculte pre sfântul. Iară preste[34] puţine zile să războli şi muri sluga sfântului şi, pentru[25] neascultare,//(541[r]) sufletu*l* lui mearsă în muncă. Iară sfântul, cum avea îndrăznire, să rugă către Dumnezău[26] să vază sluga lui în ce loc de muncă să va afla. Şi Dumnezău[26] l-ascultă pre sfântu*l*. Cum zice David proroc[35], face Dumnezău[26] voia celora ce au frică de Dumnezău[26] şi rugăciunea lor ascultă-o[36]. Şi atunci văzu sfântu*l* pre sluga lui în râul cel de foc a muncei şi curea focul acela cu turburială multă şi cu sunet mare. Şi era într-acel râu de foc mulţime de oamini carii nu era puteare să-i numere cineva. Şi era unii în râu*l* cel de foc până la mijlocul trupului, iară alţii până la grumazi. Iară acel slugă a sfântului, elu era cu tot trupu*l* înlontru[37] întru adâncimea acelui râu de foc. Şi cumu-l văzu sfântul întru acea muncă mare muncindu-să, elu să întristă şi plânsă cu amar. Şi zisă către-ns: „Făţu mieu, vezi în ce te afli nu pentr-alt, ce numai pentru ce n-ai avut ascultare, iaca că te făcuşi moştin cu dracii în focul de veaci". Iară sluga acela strâga aşea către sfântul din râul cel de foc cu mare glas şi zisă: „Părintele mieu, părintele mieu, de vei vrea, poţi mă izbăvi şi mă poţi scoate dintr-această muncă ce mă muncesc. O, vai de mine, osinditu*l*, o, vai de mine, muncitul, că n-am avut ascu/(541[v])ltare, deci pentr-aceaea mă muncesc. Ferice de ceia ce au ascultare".

Iară deacă să deşteptă sfântul lui Dumnezău[26], elu începu[28] a face slujbă cumu-i era obiceaiul. Şi dup-aceaea, începu a să ruga lui Dumnezău[26] pentru[25] sluga lui şi începu[28] a face lăturghii pentru[25] acel suflet muncit. Şi făcu 20 de lăturghii în 20 de zile după olaltă. Iară deacă să împlură aceale 20 de lăturghii, să rugă iară sfântul lui Dumnezău[26] ca să vază pre sluga lui unde să va afla. Şi aşea văzu sfântul şi a dooa oară râul cel de foc cu gloata cea de oamini a cei munci. Şi

[32] Scris: кѳноскъ.
[33] Scris: воастрѣ.
[34] Scris: прєстъ.
[35] *Psalmul* 144, 19.
[36] Scris: ѳ.
[37] Scris: о][^]crъ.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)

sluga sfântului era până la mijlocul trupului în muncă, iară de la mijlocul trupului în sus era izbăvit. Şi cum văzu sluga pre sfântul lui, strâgă către dâns cu mare glas şi zisă: „Precinstitul mieu părinte, iată, pentru[25] sfintele tale molitve şi rugi, izbăvi-să dintru muncă giumătate de trupul mieu. Ce mă rog, agiută-mi de tot să mă izbăvăsc ca să mărgu întru lumina de veaci". Iară sfântul lui Dumnezău[26], văzind aceasta, mări şi lăudă pre Dumnezău[26]. Şi a doao zi, sfântul lui Dumnezău[26] începu[28] a sluji şi cealealalte lăturghii, ceale 20 de lăturghii, până ce împlu 40 de lăturghii. Iară deacă să sfârşiră lăturghiile, sfântul iară să rugă lui Dumnezău[26] să vază de sluga lui//(544[r]) izbăvitu-s-au de tot din muncă au ba. Şi aşea văzu sfântul şi a treia oară râul cel de foc cu toată gloata aceaea ce văzusă şi de ceale doao ori, iară pre sluga lui acolo nu-l mai văzu, că elu ieşisă din muncă şi din râul cel de foc şi mearsă în raiu în viaţa de veaci. Atunci sfântul mulţumi[38] şi deade slavă lui Dumnezău[26] pentru[25] căci priimi jirtva sfintei lăturghii şi izbăvi sluga lui din muncă.

Pentr-aceaea, fraţilor creştini, pentru[25] dumnezăieştile lăturghii să izbăvăsc sufletele dintru mânule dracului şi mărgu întru mâna lui Dumnezău[26]. Şi pentru sfintele lăturghii să suie sufletul omului tocma de desuptul iadului la ceriu şi din tunearec la lumina de veaci. Pentr-aceaea, fraţilor creştini, ascultaţi cuvântul lui Dumnezău[26] şi vă nevoiţi de daţi sfintele lăturghii, că aşea-mi pare şi zice dumnezăiasca Scriptură, că pentru[25] sfânta lăturghie veţi avea iertăciune păcatelo*r* şi veţi dobândi viaţa de veaci şi împărăţiia ceriului. Şi aşea vă va iubi Dumnezău[26] pre voi şi va căuta Sfinţiia sa cu milă pre voi şi în toate primejdile şi nevoile voastre vă va asculta şi împărăţiia cerului vă va dărui, carea noi toţi să o dobândim pentru[25] mila Domnului nostru[39], lui Isus Hristos, căruia să cuvine toată slava în veaci. Amin.

ÎNVĂŢĂTURĂ PENTRU SFÂNTA LĂTURGHIE (HOMÉLIE SUR LA SAINTE LITURGIE).
UN SERMON INCONNU DU XVIIe SIÈCLE

(Résumé)

Dans le manuscrit roumain 4182 de la Bibliothèque de l'Académie roumaine de Bucarest se trouvent une copie de l'*Homéliaire* de Varlaam, le métropolite de Moldavie (Jassy, 1643) et quelques homélies absentes de l'ouvrage imprimé, parmi lesquelles une homélie sur l'utilité des liturgies funéraires et pour les malades (*Homélie sur la sainte liturgie*). Le manuscrit a été copié par le prêtre Urs du village de Cotiglet (dép. Bihor) entre 1680 et 1692. L'étude établit les sources de cette homélie – la *Vision d'Isaïe de Nicomédie* et une adaptation byzantine d'un récit des *Dialogues* de Grégoire le Grand –, et montre qu'elle reproduit un fragment de l'adaptation roumaine du *Nomocanon* de Manuel Malaxos, imprimée à Târgovişte în 1652. La mise en forme de sermon de ce fragment semble avoir été réalisée dans le département de Bihor dans la seconde moitié du XVIIe siècle, probablement par le prêtre Urs.

Cuvinte-cheie: omilie, liturghie funerară, predică, Bihor, popa Urs din Cotiglet.

Mots-clés: homélie, liturgie funéraire, sermon, Bihor, le prêtre Urs de Cotiglet.

Institutul de Studii Sud-Est Europene – Academia Română
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[38] Scris: m8[cimi.
[39] Scris: **нострь**.

BDD-A26957 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:10 UTC)